

**הסכמי קדם נישואין למניעת סרבנות גט
בסוף המאה ה-20**

מאת רחל לבמור

עבודה במסגרת הדרישות לתואר מוסמך
המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר-אילן,
תשס"א

מנחה: פרופ' דניאל שפרבר

סרבנות גט בארה"ב ודרך אחת למניעתה הסכמי קדם נישואין

תאור המצב המשפטי

ענין מעמד האשה במסגרת הנישואין תופס חלק ארי בדיון על מעמדה הכללי של האשה היהודית. בתוך נושא זה בולטת בחריפותה בעית סרוב הגט. בעיה זו אינה יחודית למדינת ישראל. היא תופעה כלל עולמית החוצה גבולות ומופיעה בקהילות קטנות ונידחות כבקהילות יהודיות רבות אוכלוסין ותוססות. חפוש קצר באינטרנט מגלה שישנם 474 אתרים העוסקים במה שהם מכנים (באי-דיוק) "בעיית העגונות"². מטרת חלק מאתרים אלה היא לסייע לנשים מסורבות גט,³ חלקם מייצגים ארגוני נשים הבאים להתריע בפני התופעה⁴ וישנם אתרים יהודיים נוספים העוסקים בנושא מידי פעם בהתלהבות רבה.⁵ כדי להדגים חלק ממורכבות הבעיה, נתמקד להלן במציאות הקיימת בארצות הברית שבה נתונות נשים יהודיות המתגוררות שם. בהמשך נבחן את אחת מדרכי ההתמודדות של הממסד האורתודוקסי האמריקאי בתופעת סרוב הגט. בארה"ב, הסמכות לעריכת נישואין וגירושין נתונה לבתי המשפט האזרחיים.⁶ המדינה, באמצעות שופט, קובעת אם פקע קשר הנישואין, אם לאו. אותו שופט, בפסק דינו, יוצר את הגירושין בפסק דין קונסטיטוטיובי. בנוסף לגירושין האזרחיים, יהודי יכול גם לפנות לסדור גירושין על פי ההלכה, אולם לפי ההלכה רק בני הזוג עצמם יכולים להביא למצב של גירושין. מתוך שוני זה בין שתי מערכות המשפט שבהן חיים יהודים דתיים אזרחי ארה"ב, נולדה "בעיית העגונות".⁷ במקרים רבים,⁸ בני הזוג יוכרזו כגרושים על פי החלטת בית המשפט, אבל האיש יסרב לגרש את האשה בבית דין רבני. מבחינה משפטית, שניהם פנויים ומותרים להנשא שנית. אם האיש בוחר לעשות כך, אמנם מבחינה הלכתית הוא עבר על חרם דרבינו גרשום אולם בכל זאת, אם קדש את האשה השניה - קידושיו תקפים מדין תורה. לעומת זאת, האשה הגרושה מבחינה אזרחית הינה עדיין אשת איש מבחינה הלכתית! אם היא מקיימת יחסי אישות עם גבר אחר מגרושה מבחינה משפטית - עברה על איסור גילוי עריות, אינה מקודשת, וילדים אשר יולדו לה יחשבו לממזרים. אם היא מקבלת על עצמה את מרות ההלכה - אין היא יכולה להתרועע עם גבר אחר, ובוודאי לא להתחתן עמו. אשה זו המסורבת גט בזמן שהיא גרושה במשפט

- 1 מחקר זה נעשה כחלק מלימודי תואר שני במחלקה לתלמוד באוניברסיטת בר-אילן, בהנחיית פרופ' דניאל שפרבר. תודתי נתונה לו על תמיכתו.
- 2 בחפוש המילה agunot דרך Netscape.
- 3 כגון הארגון "מבוי סתום" שאפשר למצוא דרך www.agunot.org/News.html.
- 4 לדוגמה International Council of Jewish Women: www.icjw.org.uk או הארגון המבוסס באנגליה, או הארגון המבוסס בארה"ב. בארה"ב Jewish Orthodox Feminist Alliance: JOFA@rcn.com.
- 5 ראה shamash@mail-jewish.org עבור דיונים ברשימת Mail Jewish Mailing List, במיוחד תאריך V,26/12/1995, אודות הסכם קדם הנישואין הראשון באנגליה. ראה גם Jewish Family & Life: www.shma.com; Edah: www.edah.org.
- 6 Irving Breitowitz, *Between Civil and Religious Law: The Plight of the Agunah in American Society*, Greenwood Press, USA 1993.
- 7 Michael J. Brody, "Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in Jewish Law: A Conceptual Understanding of the Agunah Problems in America", 1999, Unpublished.
- 8 Michaelle Greenberg-Kobrin, "Civil Enforceability of Religious Prenuptial Agreements", *Columbia Journal of Law and Social Problems*, Vol.32 No. 4 (Summer 1999), pp.359-399. כפי שהמצב מכונה בארה"ב. ראה הערה קודמת.
- 8 בשנת 1990 בוצע סקר של 800,000 יהודים גרושים בארה"ב. מתוכם רק 113,000 יהודים, כ-14%, סדרו גט בנוסף לגירושין האזרחיים. אין נתונים לגבי מספר המקרים של סרוב גט. ראה Greenberg-Kobrin שם, עמ' 369, הסקר נערך על ידי Council of Jewish Federations-

האזרחי, מוצאת את עצמה קשורה בכבלי הנישואין ללא בעל למעשה. לכן מכנה אותה הקהילה היהודית "עגונה".

המניעים לסרוב הגט שונים. הסרוב יכול לנבוע מאדישות להלכות הדת היהודית. מאידך גיסא, הוא יכול לנבוע גם מהיכרות עמוקה של ההלכה וניצולה כדי להגיע להישגים שלא נחל בהם הצלחה בבית המשפט האזרחי, או כדי "לנקום בה".

שלא כמו במדינת ישראל, לבית הדין הרבני בארה"ב אין שום כח אכיפה.⁹ מערכת "ממלכתית" אחת של בתי דין רבניים אינה קיימת. ישנם בתי דין מטעם ארגונים יהודיים, כגון איגוד הרבנים האורתודוקסיים. קיימים גם בתי דין עצמאיים רבים. לכל בית דין יש השפעה חברתית-משמעותית רק על היחידים הרואים את עצמם ככפופים לאותו בית דין. לכל היותר יכול בית דין להוציא כתב-סרוב כנגד צד המסרב להתדיין לפניו או לקיים את פסק הדין. לכתבי הסרוב השפעה מועטת, אם בכלל.¹⁰ אם האיש אינו חבר הקהילה האורתודוקסית - אין לכתב הסרוב משמעות עבורו. אם הוא אכן אדם דתי, הוא יכול בקלות לעבור לאזור מגורים אחר או לבית כנסת אחר שאותו בית דין אינו מוכר בו, או שהכתב לא התפרסם בו. כתוצאה מכך, בתי הדין ממעטים להפעיל אפילו סנקציה מוגבלת זו, כיון שאין הם רוצים להוציא פסקי דין שנועדו מראש לכשלון.¹¹ לבית הדין יהיה כח אכיפה במקרה אחד בלבד - אם בית הדין מביא את הצדדים לחתום על שטר בורות, אזי הם יכולים לדון על פי דין תורה.¹² כמובן ששטר הבורות חייב להיות מנוסח בהתאם לחוקי אותה מדינה בה חתמו עליו. שטר הבורות¹³ מעגן את פסיקת בית הדין במשפט האזרחי.

המצב הבלתי מאוזן בו בן הזוג רואה את עצמו כפנוי לנישואין חדשים בעוד בת הזוג מנועה מלהתחתן שנית, משפיע על הדיינים המשמשים בבתי הדין השונים. נוצר פחד שבת הזוג המנועה מלהתחתן מסיבה דתית בלבד, בזמן שלפי החוק היא פנויה, תפרוק עול.¹⁴ אם היא אכן תתחתן בנישואין אזרחיים, היא תעבור את העבירה של גילוי עריות, וילדיה העתידיים יהיו ממזרים.¹⁵ לכן מעוניינים בתי הדין, לרוב, להשפיע על האיש לגרש את האשה. במקרה שכבר הוכרזו בני הזוג כגרושים על ידי המדינה, ובית הדין יושב כבורר, יפסוק בית הדין לפי הדרך שנראית להם אפשרית כדי להביא את הצדדים לגט יהודי.¹⁶

9 ראה Greenberg-Kobrin שם, עמ' 368. ראה גם Brody שם, עמ' 69-78. ראה גם Avraham Weiss, "The Modern Day Agunah: In Retrospect", *The Prenuptial Agreement, Halakhic and Pastoral Considerations*, (ed. B. Herring K. Auman), New Jersey 1996, p. 10; <http://www.orthodoxcacus.org/prenup/weiss/htm>.

10 בחברות סגורות, כגון חצרות חסידיות, לבית הדין או לרב של אותה חברה ישנו כח, כל זמן שהמתדיין מרגיש את עצמו חלק מחברה ואינו פורש ממנה. מקור כח האכיפה הוא הפחד של המתדיין שייפלט מאותה חברה, על כל המשתמע מכך.

11 ראה Greenberg-Kobrin שם, ראה גם Brody שם.

12 Yona Reiss, "Jewish Law, Civil Procedure - A Comparative Study", *Inside Beth Din of America*, Vol. 1 No. 1 (Dec. 2000)

13 עבר רוב המדינות בארה"ב: Uniform Arbitration Act, §1, §2 and §16, עבר מדינת ניו יורק; New York CPLR §§ 7501-7502

14 הרב יוסף אליהו הענקין, פירושי לב איברא, ניו יורק, תשי"ז 1957, עמ' 74-78. בלשונו: "מעשים בכל יום שאוגות מתפרדים בליגל 'דיווארס' ונכנסים בברית חדשה של נישואין אחרים בלי גט כת משה וישראל".

15 הרב הענקין, שם, כותב בלשונו הרהוטה: " הרבה נשים שמתענגות על ידי הקלקול הזה, ומחן מתפרצות שנשאות באיסור אשת איש ומרבים ממזרים בישראל. ועל מדוכה זו יושבים תמיד הרבנים ושואלים ודורשים כדת מה לעשות ולשמור על טהרת ישראל ולהציל בנות מעיון".

16 הרב הענקין, שם. הוא גם מוסיף פן בלתי צפוי: "ומזדמן תמיד שכשצד אחד ממאן בגט והשני נושא או נישאת בלי גט, אחר כך דורש הצד הממאן את הגט, והדורש את הגט שמכבר, נהפך עתה לממאן".

ברמה הבסיסית ביותר, בשאלת המדיניות הרצויה בקביעת הזכויות לגירושין, ישנם הבדלים בין ההלכה היהודית לבין המשפט האזרחי האמריקאי. הגישה היהודית היא שזכויות לגירושין נקבעות על יסוד אשמתו של בן הזוג הנתבע.¹⁷ לעומת זאת, הגישה המצויה בשיטות המשפט בארה"ב היום היא לא של צורך הוכחת אשמה, אלא היסוד המכריע הוא הסיכוי, או העדר סיכוי, להחזרת שלום בית.¹⁸ העילות המסורתיות קיימות גם בדיני משפחה האמריקאיים, אבל התוספו עילות המבוססות על העקרון הנ"ל. בית המשפט יכריז על גירושין לאחר הסכמה לגרוש ופירוד, וגם לאחר פירוד ממושך בהעדר הסכמה כזאת. עקרון כישלון הנישואין בא במקום רעיון האשמה. משמעות הגירושין ללא אשמה היא גירושין לפי דרישתו של אחד הצדדים בלבד.¹⁹ חוקי הגירושין במדינת ניו יורק מהווים דוגמה להתפתחות החוק מן הגישה המסורתית לעבר ההשקפה של גירושין ללא אשמה. החוק המקורי כלל רשימה של עילות לגירושין ועל התובע היה מוטל נטל ההוכחה שאכן הנתבע היה אשם באחת ממספר עילות.²⁰ העילות היום כוללות התעללות אכזרית, נטישת התובע/ת למשך שנה או יותר,²¹ מאסר הנתבע בבית הכלא לתקופה של שלוש שנים או יותר וגילוי עריות. בשנות השישים נחקקה רפורמה²² במדינת ניו יורק, שהוסיפה את העילה של חיים בפירוד למשך שנה,²³ אם על ידי פסק דין ואם בהסכמת הצדדים בכתב.²⁴ בתוך חמש שנים מאז חקיקת חוק זה, תהליכי הגירושין היו לאפשריים ללא צורך בהוכחת אשמת אחד הצדדים, בארבעים ושמונה מדינות בארה"ב. בשנת 1985 היתה מדינת דקוטה הדרומית המדינה האחרונה שחוקקה חוק גירושין ללא אשם.^{25,26}

17 פנחס שיפמן, דיני משפחה בישראל, ירושלים תשמ"ח 1988, עמ' 417.

18 שיפמן, שם.

19 שיפמן, שם.

20 New York state Consolidated Laws, Domestic Relations Article §170: Action for divorce . An action for divorce may be maintained by a husband or wife to procure a judgment divorcing the parties and dissolving the marriage on any of the following grounds:

1. The cruel and inhuman treatment of the plaintiff by the defendant...
2. The abandonment of the plaintiff by the defendant for a period of one or more years...
3. The confinement of the defendant in prison for a period of three or more consecutive years after the marriage of plaintiff and defendant.
4. The commission of the act of adultery...

21 קודם לשנת 1966, העילה היתה מאסר עולם. סעיף זה שונה על ידי החוק הקרוי New York Divorce Reform Law of 1966

22 New York Divorce Reform Law of 1966 שתוקן בהמשך בשנת 1968. חוק זה הוסיף עילות מעבר לגילוי עריות ומאסר עולם, והוסיף גם תנאי חיים בפירוד. ראה:

Sherri Donovan, Divorce Action: Know your rights, <http://www.divorcesource.com/NY/ARTICAL/donovan1.html>

23 Richard j. Kulerski, "What is "no -fault" divorce?", <http://www.kulerski.com> : במאמר:

24 New York State Consolidate Laws, Domestic Relations Article 10 § 170: Action for divorce

5. The husband and wife lived apart pursuant to a decree or judgment of separation for a period of one or more years after the granting of such decree or judgment...

6. The husband and wife have lived separate and apart pursuant to a written agreement of separation...for a period of one or more years...

ראה גם <http://www.divorcesource.com/info/divorcelaws/newyork.shtml> להסבר לגבי הפרוצדורה וגם לגבי תנאי ההתגררות במדינת ניו יורק כדי להקנות לה סמכות בתביעת גירושין, ראה:

New York Legal Process Reference Section: <http://www.divorcesource.com/NY/info/legalprocess.shtml>

25 Michael j. Broyde, "Marriage, Divorce and the Abandoned wife in the Jewish Law: A Conceptual Understanding of the Aguna Problem in America", 1999, Unpublished, p.156

26 ראה טבלה המסכמת את התנאים לגירושין במספר מדינות בעמ' 86.

הגישה של "גירושין ללא אשמה" במשפט האמריקאי, מבוססת על מספר עקרונות;²⁷ המרכזי מביניהם הוא שאין החוק יכול לכפות חיי אישות אם אחד מבני הזוג אינו מעוניין בהם. גם בהלכה היהודית קיים עיקרון זה, כגון במקרה שהאשה טוענת 'מאיס עלי' באמתלא מבוררת,²⁸ אבל ההלכה אינה מרחיקה לכת לנקודה אליה המשפט האמריקאי מוכן להגיע, כלומר להכריז על בני הזוג כגרושים על בסיס עקרון זה. בית הדין אכן לא יכפה על האשה לחיות חיי אישות עם איש המאוס עליה, ברם בית הדין לא יכפה על האיש לגרש, ובוודאי לא יפקיע את הנישואין על סמך טענה זו. במערכת המשפט האמריקאי יפעל בית משפט על פי עקרון זה עד הסוף - כלומר עד פקיעת הנישואין על ידי פסיקה לגירושין.

הנחת יסוד נוספת לגירושין ללא אשמה היא שקשה לייחס אשמה לאחד מבני הזוג בלבד ולראות רק אותו כאחראי למשבר; במרבית המקרים לשני הצדדים חלק בכשלון הנישואין. לפיכך לא יכנס בית המשפט לסבך היחסים בין בני הזוג על מנת לשפוט אם צד זה או אחר הוא האשם. דבר זה שונה בתכלית מהשיטה ההלכתית, בה התובע/ת חייב/ת להוכיח עילה לגירושין. עילה זו תולה למעשה את קולר האשמה על צוואר הנתבע/ת.

שיקול נוסף של גישה זו הוא שהחיפוש אחר אשמה, הצורך להוכיחה ותהליך השפוט מעכירים את יחסיהם של בני הזוג המתגרשים עד לרגשות קיצוניים. יהיה להם קשה מאד לאחר הגירושין לנהוג בצורה תרבותית אחד כלפי השניה. בעיה זו חריפה במיוחד כאשר יש להם ילדים משותפים, אז הסכסוך החריף עלול להתמשך ולהשפיע על הדור הבא. בעיה זו מתוקנת במדינות המאפשרות גירושין ללא אשמה, על ידי כך שבית המשפט מתבסס על הממצא שהיחסים אינם בני קיימא, ולא על אשמה.²⁹

בהשוואה בין שתי מערכות המשפט נסיק שההלכה היהודית אינה מפרקת את הנישואין על פי דרישתו של צד אחד לעשות כך, בזמן שהמשפט האזרחי בארה"ב מאפשר זאת. מעבר לכך, במדינת ישראל, כפי שהוסבר, אין גירושין אזרחיים וכל ענין המעמד האישי הוא בסמכות הבלעדית של בית הדין הרבני, הלכתית ומשפטית. שלא כמצב בארה"ב, שני בני הזוג מנועים מלהנשא שנית עם הכרת המדינה בנישואיהם כל זמן שבת הדין לא הנפיק להם תעודות גירושין. בית הדין הרבני הישראלי אינו נתון להשפעה של חשש מנישואין שניים של אחד מבני הזוג ללא גט. אמנם, קיימת האפשרות שנשים וגברים שאינם מרגישים מחויבות להלכה יקיימו יחסי אישות עם אנשים זרים. ברם, קרוב לוודאי שיפעלו בשקט כדי שהענין לא יגיע לידיעת בית הדין. פעולה כזאת מתפרשת כאשמה בבית הדין הפועל לפי הגישה של "גירושין על פי אשמה". בנוסף, נשים מסורבות-גט נזהרות מלהרות, אם אכן הן גרות עם "חבר" אחר. נשים ישראליות מודעות להשלכות של לידת ילד מזיווג כזה. שמו של הילד עלול להרשם ברשימת פסולי חתון, ולכשיגדל יהיה מנוע מלהתחתן באופן חפשי ולבוא בקהל.³⁰ כתוצאה מכך, בית דין שלפניו מובאת תביעה לגירושין, יפעל לפי ההלכה בצורה עניינית גרידא וידרוש הוכחות לעילות לגירושין. הדיינים לא ירגישו מחוייבים לכתחילה לפסוק לגירושין. להיפך, בית הדין יהיה חופשי לפעול לכל כיוון שייראה בעיניו - לשלום בית, לפשרה, ללחוץ על אחד מבני הזוג, או אפילו לדחיית הדיונים. אכן, בתי הדין בארה"ב ובתי הדין בישראל פועלים מתוך מציאות שונה, התלויה בגורמים חוץ-הלכתיים.

27 לפי ניתוח של שיפמן שם, עמ' 422

28 כלומר, האיש מאוס על האישה בגלל סיבה ברורה והיא אינה מסוגלת לחיות איתו חיי אישות.

29 Peter W.Martin, Legal Information Institute, <http://www.law.cornell.edu/topics/divorce.html>

30 הוא יכול לבחור בת זוג מתוך אוכלוסיה מצומצמת ביותר, כגון ממזר/ת או גר.

הסכמי קדם - נישואין

הקהילה היהודית בארה"ב ניסתה דרכי התמודדות שונות עם בעית העיגון. בכנס מועצת אגוד הרבנים האורתודוקסיים באמריקה³¹ הועלתה הצעה לשקול ביטול קדושין כפתרון לבעית העגונות. הרב יוסף דב סולובייצ'יק הגיב כך:³²

גם נאמר לי שהומלץ ששיטת "אפקעינן רבנן לקידושין מיניה" תתחדש. אם המלצה זו תתקבל, ואני תקוה שהיא לא תתקבל, אבל אם אכן תתקבל, אזי לא יהיה צורך בגט... נוכל למחוק את המשנה הזאת, את ההלכה ההיא; כל רב יפקיע נישואין יהודיים. למה תהיה הלכה זו אם זכות כזאת קיימת!! למה זכות כזאת תהיה מונופול של הרבנות הראשית בישראל!! למה מועצת אגוד הרבנים לא תעשה זאת הייטב!!

הרב סולובייצ'יק הצביע בדבריו על שתי בעיות עמוקות:³³ הראשונה - מוסד הנישואין יחרס על ידי זכויות חד-צדדיות וסופיות ליציאה מקשר הנישואין. הבעיה השניה - הסמכות בקהילה היהודית היא כה מפוזרת, עד שכל בית דין ישתמש בהפקעות בדרכים לא צפויות. דברים אלה מבהירים את ההיסוס ומקור המחלוקות לגבי דרכי ההתמודדות השונות המוצעות לאורך כל השנים. מאמץ אחד היה דרך תיקון לכתובה: בשנות החמישים המוקדמות הציע פרופ' שאול ליברמן, בתנועה הקונסרבטיבית בארה"ב,³⁴ הצעה שכונתה לאחר מכן "סעיף ליברמן".³⁵ בסעיף הנוסף בתוך הכתובה מכירים בני הזוג בבית הדין של התנועה הקונסרבטיבית כבר-סמכות להורות להם, ומאשרים את סמכותו לקנוס את מי שלא יופיע בפניו לאחר זימון, או את מי שלא יקיים את פסק הדין. כדברי הסעיף: "שהחתן והכלה יתחייבו ללכת בדרך התורה, ובכל תגרה המתהווה ביניהם עליהם לסמוך על בית הדין". סעיף ליברמן היה שנוי במחלוקת שנים רבות ולא התקבל על ידי הקהילה האורתודוקסית בארה"ב.^{36,37}

Rabbinical Council of America. 31

Michael J. Broyde, "Marriage, Divorce and the Abandoned wife in the Jewish Law: A Conceptual Understanding of the 32

Aguna Problem in America" 1999, Unpublished, p.80

ברויד לא ציין את תאריך הכנס. תרגום לעברית שלי - ר.ל.

לפי ניתוח של ברויד. 33

רב לואיס פינקלשטיין שבח את התקן בשנת 1954. Louis Finkelstein, Proceeding of the Rabbinical Assembly of America, XVIII. 1954, p.376. 34

ראה Greenberg-Korbin, שם, עמ' 376. David Novak, Law and Theology in Judaism, New York, 1974, p.49-54. The Lieberman Clause 35

הרב יוסף אליהו העניקן יצא נגדו בחריפות בדבריו המופיעים במירושי לב איברא, ניו יורק, תשי"ז 1957, עמ' 74-78. הרב העניקן 36

קבע שיש חשש עישוי ושהסעיף בכלל אסמכתא. הוא ציין בראשית דבריו את ארגוני הרבנים האורתודוקסים אשר הביעו את

דעתם, שהדבר אסור ומופרד". מאמר זה יצא לאור לראשונה בכתורת "תיקון או הריסה", המרדס, ניו יורק, שבט תשס"ו. הוא

נדפס שוב בספרו של הרב יצחק איזייק הלוי הרצוג, אשר הודפס לאחר מותו, תחוקה לישראל על פי התורה, כרך ג', ירושלים

תשמ"ט. המאמר של העניקן הובא כהקדמה להערותיו של הרב הרצוג המופיעים מיד לאחריו. הערות אלו של הרב הרצוג, נדפסו

בספר נוסף אשר גם הובא לדפוס לאחר מותו הרמוג, יא הלוי, פסקים וכתבים, כרך ח', ירושלים תשמ"ט. הרב הרצוג מדייק

בדבי הרב העניקן, ומציג פתרונות לבעיות של אסמכתא ושל גט מעושה. תגובה נוספת לסעיף ליברמן, באנגלית, היא זו של הרב

נורמן לס. בה הוא מבקר את הסעיף חריפות. ראה: Norman Lamm. "Recent Addition to the Ketubah - a Halakhic Critique" 37

Tradition, Vol.2, No.1, 1959, p.93-118. תודתי נתונה לפרופ' עו"ד דב פרימר על הפנייתו למקורות אלו יחד עם הסבריו.

להבנת הגישה של התנועה הקונסרבטיבית לגבי מתי יש לסיים את קשר הנישואין, ראה: Mayer E. Rabinowitz. "Agunot Conference". 37

http://www.learn.jsta.edu/topics/luminaries/monograph/agunot.html, ראוי גם להעיר שבית המשפט לערעורים במדינת ניו-יורק

תמך באכיפת סעיף ליברמן בתיק (N.Y App. Div. 1883) 446 N.E.2d 136, 137 (N.Y App. Div. 1883), ראה Greenberg-Korbin, שם,

עמ' 379-378.

הקהילה היהודית האמריקאית ניסתה לפתור את בעיית העגונות גם באמצעות חקיקה במשפט האזרחי. בשנות החמישים עלה הרעיון,³⁸ שבית משפט ממשלתי לא יכריז על זוג אשר התחתן כדת משה וישראל כגרושים אזרחית, עד אשר יסודר גט ביניהם. בשנת 1983 הוסיף בית המחוקקים של מדינת ניו יורק, בתגובה לפעילות הקהילה האורתודוקסית, סעיף לחוק יחסי משפחה שהיה קיים.³⁹ בפשטות, החוק הורה שאף צד לנישואין לא יוכל להשיג פסק דין לפקיעת נישואין מבית משפט של מדינת ניו יורק, אלא אם כן יצהיר שעשה כל שביכולתו להסיר כל מכשול בפני נישואין מחדש⁴⁰ של הצד השני לאחר פקיעת הנישואין. המושג "מכשול בפני נישואין מחדש" כולל כל פעולה דתית הנדרשת על ידי איש הדת אשר השיא את הצדדים, לפני נישואין מחדש. כלומר, מי שהתחתן בטקס דתי, חייב להתגרש בטקס דתי (אם דתו מחייבת פעולה כזאת) לפני שיוכל לזכות במעמד של "גרוש" מבחינה אזרחית.⁴¹ חוק זה תוקן בשנת 1992, ומאז ידוע בשמו העממי - "חוק 'הגט' של ניו יורק".⁴² דיו רב נשפך בויכוחים לגבי כשרות כל גט שניתן במדינת ניו יורק לאחר חקיקת החוק.⁴³ הויכוח לא התנהל בין רבני ארה"ב בלבד אלא הם הזדקקו לתשובות של הרב שלמה זלמן אויערבך והרב שלום אלישיב.⁴⁴ הרב אויערבך הסיק שגט הינו פסול כאשר ניתן מחשש ממאסר או מקנס כלכלי. הרב אלישיב הרחיב בהסבריו, אבל הגיע לאותה מסקנה עקרונית לגבי החוק.⁴⁵ ברם, הרבנים הישראלים לא קבעו עמדה בשאלה: האם כל גט אשר סודר במדינת ניו יורק הוא פגום או כשר? ועדיין לא תמו הדיונים בנושא.

38 הרב הענקן, שם.
 39 New York State Code of Law, Domestic Relations Law § 253
 40 New York State Code of Law, Domestic Relations Law §236B(5), Section 253(6). ... "barrier to marriage" includes...any religious or conscientious or inhibition...that is imposed on any party to a marriage, under the principles held by the clergyman or minister who has solemnized the marriage, by the reason of the other party's commission or withholding of any voluntary act.
 41 Irving Breitowitz, *Between Civil and Religious Law: The plight of the Agunah in American Society*; Greenwood Press, USA 1993, בעמ' 275 ברייטוביץ מסביר את התאמת החוק לחוקת ארה"ב.
 42 The New York get Law.
 43 Michael J. Broyde, *The Pursuit of Justice and Jewish Law*, Ktav, New Jersey, 1996, Appedix, pp. 139-149. ראה לסקירת הדין ההלכתי האם חוק זה מהווה גט מעושה או לא - עיין: Michael J. Broyde, שם.
 44 Irving Breitowitz, *Between Civil and Religious Law: The Plight of the Agunah in American Society*; Greenwood Press, USA 1993; David J. Bleich, *Be-Netivot ha-Halakhah, I*(New York, 1996); Michael J. Broyde, "The 1992 New York Get Law", *Tradition*, Vol.29 No. 4 (Summer 1995), pp. 5-13; Chaim Z.Malinowitz, and Michael J. Broyde, "The 1992 New York Get Law: An Exchange", *Tradition*, Vol. 31 No. 3 (Spring 1997), pp. 23-41; David J. Bleich, "Communications: Get Law", *Tradition*, Vol. 32 No. 1 (Fall 1997), pp.99-100; Tzvi Gartner, "Communications: The 1992 New York Get Law", *Tradition*, Vol. 32 No. 3 (Spring 1998), pp. 91-95; Avraham Weiss, "The Modern Day Agunah: In Retrospect and Prospect", *The Prenuptial Agreement, Halakhic and Pastoral Considerations*, (ed.B. Herring & K. Auman), New Jersey 1996. Avraham Weiss, "The Modern Day Agunah: In Retrospect and Prospect", <http://www.orthodoxcacus.org/prenup/weiss.htm>
 45 בשנת 1992 שלחו נציגי אגודת ישראל באמריקה את שאלתם בנדון לרבנים אויערבך ואלישיב. Irving Breitowitz, *Between Civil and Religious Law: The Plight of the Agunah in American Society*; Greenwood Press, USA 1993, pp. 230-232; Michael J. Broyde, *The Pursuit of Justice and Jewish Law*, Ktav, New Jersey, 1996, p. 142.
 45 ראה Breitowitz שם, 230-232 לנתוח מתמצת של מכתב הרב אלישיב.

שיטה נוספת למניעת סרוב גט, שנתמקד בה בחבור זה, היא הסכמי קדם נישואין שפותחו בארה"ב. על מנת להבין את הבסיס להסכמים האמריקאיים, חייבים לפנות למדינה אחרת, למרוקו, בשנות החמישים. בחודש טבת תשי"ד, 16 לדצמבר 1953, התקיימה האסיפה השנתית החמישית של מועצת הרבנים במרוקו. במעמד דיינים ורבנים מכל קהילות מרוקו, הועלתה בעית המתגרשים בגירושין אזרחיים ללא גט כריתות, בציון מקרים של גילוי עריות וממזרות.⁴⁶ לאחר דיון התקבלה הצעת הנשיא, הרב שאול אבן דנאן,⁴⁷ וכך לשונה:

בעת הנישואין יתחייב הבעל בכתב יד מקויים כהלכתו, שאם יגרשה על פי גרוש אזרח בכל אופן שיהיה, חובתו לתת לה פרנסתה במזונות ובכסות ובדירה ורו"ר, כל זמן שלא גרשה בגט כריתות כדת מו"י.

שיטה זו של הסכמי קדם נישואין קבלה אישור בשנת 1981, על ידי הרב הראשי לירושלים, הרב שלום משאש.⁴⁹ בציינו שחווה זה נמצא בשמוש מעל לט"ו שנים, נותן הרב משאש "שני טעמים לתקנה של החוזה", כלשונו. הראשון - לאחר הפנייה למקורות בראשונים ואחרונים הוא מסביר "שהמקילים סוברים דכל שתלה גטו בדבר אחר לא מיקרי אונס דיכול ליתן הקנס ולא יגרש... וסברת המחמירים שם דכל שמתירא מפני הקנס הוי גט מעושה ופסול." בכל זאת פסק הרב משאש דעיקר הלכה כאן היא להקל. נימוקו הוא שאחרת "יצאו מזה כמה מכשולות כידוע מבנות הזמן שפרקו עול הדת, ויתלו הקולר בצואר הרבנים שלא חשו למצוא להם מפלט... ובאופן זה ממילא נעשה חומרו קולו, שעל ידי החומרא אנו מעגנים את האשה ונותנים יד לפושעים להכשל באסור אשת איש הברור... וקיימא לן דשעת הדחק כדיעבד דמי, ואין לך שעת הדחק גדולה מזו, וכך חובתינו וכך יפה לנו." טעמו השני - שמי שגרש בבית משפט ואינו מספק לאשתו שאר, כסות ועונה, הוא מורד באשתו וכופין אותו לגרש, אזי כופין אותו לשלם אם לא יגרש.

נוהג זה של יהודי מרוקו עמד לעיני רבני ארה"ב בתקופה שגם הם התעמתו עם בעית הגירושין האזרחיים ללא גט. בחורף תשמ"ד נסע הרב משאש לארה"ב לכנס הסתדרות הרבנים דאמריקה. שם נשאל על הנושא. לאחר מכן היו חלופי מכתבים בינו לבין הרב יהודה דיק,⁵¹

46 ספר התקנות - המשפט העברי בקהילות מרוקו, כרך א' המכון למורשת יהדות מרוקו, ירושלים, עמ' 359-375. הנואם הרב יחייה בן הראש, דיין ורב בעיר פור ליוטי, הציע ארבעה פתרונות: (א) לפנות בבקשה לממשלה לסדר גירושין אזרחיים רק לאחר מסירת גט כריתות. (ב) לפנות בבקשה לממשלה לתת ראשות לרבנים לחייב בעל הגם שאינו מרוואקאי, במזונות האשה כל זמן היותם נשואין כדמו"י, עד שיתרצה לתת לאשה גט. (ג) לבש שבתי המשפט המרוואקאיים יאכפו החלטת הרבנים ששעל האיש לגרש בגט. בזמן האירוסין "יחתום בשטר מקויים שהוא מחייב את עצמו מעכשיו שאם יגרש את ארוסתו זאת על פי נמוסי בית משפט האזרחי, כן יהיה מחוייב בכח חתימתו לגרשנה תכף ומיד גם בגט כריתות כדמו"י. אם כן לא תהיה לו רשות לקדשה אלא עד אשר יחתום בשטר הנדון זה, שיהיה כתוב בלשון וכתב צרפת שרוב ההמון מבינים. גם תיה חתימתו מאושרת בעירייה".

47 הרב הראשי וראב"ד בית הדין הגבוה.

48 ורחיים ורכב - כנוי לאבנים הטוחנות גרגרי תבואה. אפשרות נוספת לפתיחת ראשי תיבות אלו - ורוב

49 שלום משאש, ספר תבואות שמי"ש, ירושלים תשמ"א, חלק אבן העזר סי' סו.

50 ספור הדברים בספרו של הרב משאש, שמי"ש ומגן, ירושלים, 1984, חלק אבן העזר, סי' יא. ראה גם שלום משאש, "חייב עמצו בקנס אם לא יגרש", מוריה יא- יב (שבט תשנ"ג), עמ' סח-ע.

51 כותרת המכתב מהרב משאש לרב דיק: "קנס בגירושין", בתאריך כ"ח ניסן תשד"ם 3/4/84 הוא פורסם לאחר מכן בספר שמי"ש ומגן. ראה ההערה הקודמת. הערכתו נתונה לפרופ' עו"ד דב פרימר אשר ליקט מקורות אלה ושיתף אותי בהנאתו מהם.

מחבר אחת ההצעות הראשונות להסכם קדם נישואין⁵² באותו זמן בארה"ב.⁵³ באותה עת, בחורף תשמ"ד, ועדה של הסתדרות הרבנים דאמריקה (Rabbinical Council of America) הגישה את הצעתה להסכם קדם נישואין. מנהיגי היהדות האורתודוקסית-מודרנית, הרב יוסף דב סולובייצ'יק, הביע את הסכמתו להסכם.⁵⁴ הסכם זה, בצורתו הסופית, יזכה לפרוט בהמשך.

מספר חודשים לאחר מכן התפרסמה הצעתו של הרב משה טנדלר.⁵⁵ חוזה זה הוא בעצם תרגום הכתובה לאנגלית, כדי להביא להבנת החותם ולאכיפתו בבתי משפט אזרחיים ודתיים, כדברי הרב טנדלר במבוא לחוזה. ביקורות שונות נמתחו על חוזה זה,⁵⁶ ברם הוא קיבל את הסכמתו של הרב משה פיינשטיין טרם הפרסום, בתשרי תשמ"ד.⁵⁷ מאז הסכמת הרב פיינשטיין, הרב משה טנדלר מגיש חוזה זה לכל הזוגות אשר הוא משיא.⁵⁸ בנו של הרב משה טנדלר, שאף הוא רב ואב בית דין, הרב מרדכי טנדלר, חיבר הסכם משלו. ההסכם של טנדלר הבן מתייחס במישרין לבעיית הגירושין האזרחיים ללא גט יהודי. הנקודות העיקריות הן:

1. תחייבות אישית שבמקרה שבית משפט מוסמך יפקיע את הנישואין, מכל סיבה שהיא,

52 להצעתו של הרב דיק ראה יהודה דיק, "הצעה לעריכת שטר חיוב למתן גט במקרה של גירושין אזרחיים" ספר היובל לכבוד הגרי"ד סולובייצ'יק, (בעריכת הרב שאול ישראלי, הרב נ. לאם, י. רפאל), תשמ"ד, עמ' רכו-רמ. בהצעתו, דיק עשה שמוש בדרך של חכמי ספרד, ולא בתשלום מזונות.

53 "The RCA Commission: Solving the Problem of Gittin", Vol.22 No. 2, Oct.27,1983.

54 עובדה זו דווחה באותו מאמר אשר הופיע ב- Hamevaser, עתון הסטודנטים של המחלקה ללימודי יהדות בישיבה אוניברסיטה, שבראש אותו מוסד עמד הרב סולובייצ'יק.

חשוב לציין שהרעיון העקרוני שעליו מבוסס הסכם קדם נישואין, כבר קבל את אשרו של הרב משה פיינשטיין בשנת תשי"ם במכתב תשובה לרב יחיאל יצחק פאר בתאריך כ"ג חשוון תשי"ם, הרב משה פיינשטיין כתב כדלהלן: "בדבר שאלתך אם נכון להוסיף בשטר התנאים של אחד מתלמידך בזה הלשון: "אם אחרי הנישואין יבואו לידי פירוד, חיי, אז הוא לא יעכב מליתן גט פטורין והיא לא תסרב מלקבלו, כאשר כך יצוה הבי"ד, ע"כ ועל ידי הוספה זו יכריחו הערכאות שיצייתו שני הצדדים להבי"ד. הוספת דבר זה מותר והגט לא יהיה נט מעושה. גם יש תועלת להצילה מכבלי עגון".

לאחר מכן פורסם המכתב באגרות משה, אה"ע, חלק ד', סי' קז. הרב פאר פרסם תשובה זו פעמיים בעתונות היהודית האמריקאית: Jechiel I. Perr, "A Legally Binding Marriage Contract", Letter to the Editor. The Jewish Observer. Oct. 1982. Jechiel I. Perr, "A Legally Binding Marriage Contract", Letter to the Editor. The Jewish Press. Jan. 21, 1983.

55 Moshe Tendler, "The Ketubah: A Meaningful English Summation and Translation",

Chavrusa, Vol. XVIII No. 2, February 1984. בטאון זה מתפרסם על ידי הבורגים הרבנים של ישיבה אוניברסיטה.

56 במכתב של חמישה עמודים שנכתב על ידי מרק שטרן, לעו"ד ג'וליוס ברמן. Mark Stern.

57 Commission on Law and Social Action, American Jewish Congress, Letter to Julius Berman, Nov.4 1983.

אגרות משה חלק חו"מ ב סימן צ. נסוח השו"ת יפה, קצר וקולע, וראוי להביאו בשלמותו: "כתיבת שטר באנגלית שבו מתורגמים תנאי הכתובה" ז' תשרי שדמי"ת למע"כ חתני כבני האהוב לנו מאד הרב הגאון מוה"ר משה דוד טענדלר שליט"א. הנה בדבר כתיבת שטר באנגלית שבו מתורגמים ענייני התחייבות הבעל לאשתו שבתנאי הכתובה הנהוגים לנו מדורי דורות, כדי ששטר כזה יוכל להתקבל בערכאות ויועיל, בכמה מקרים, למנוע שהבעל יעזוב את אשתו בגירושין דערכאות (דיווארס) ויעגנה בלא גט, הנה ראוי ונכון לנהוג כך לכתחילה ואין שום פקפוק לצרף שטר זה האנגלית לכתובה הרגילה. בברכת כוחי"ט בששצ"ג, חותנך אוהבך בלוי"ג, משה פיינשטיין".

58 כך הסביר בשיחה פרטית איתי אשר התקיימה בתאריך 17/1/2001 בבית כנסת תפארת אבות באפרת. הרב טנדלר הסביר שלפי דעתו הסכם זה יעיל יותר מהסכמים אחרים שבהם נקוב סכום חוגדר למזונות. לפי תנאי הכתובה האשה עולה עמו ואינה יורדת עמו. אם האיש הוא מלינוג והאשה היתה רגילה לחיות במעמד גבוה ביותר, האיש יהיה חייב לפרנסה בהתאם. מצד שני, סכום מוגדר בראשית נישואיהם, לא יהווה בעיה לתשלום עבור מי שהתעשר. הרב טנדלר גם סיפר שהחוזה הובא פעמיים בפני בית משפט אזרחי בארה"ב. בשתי הפעמים, בני נזוג הגיעו להסכמה לפני שבית המשפט פסק לגבי כרותו של החוזה.

1. כל אחד מהצדדים יפעל מיידית למסירה וקבלה של גט פטורין, בהתאם להלכה האורתודוקסית. כל זה יעשה תוך 30 יום מפסק הדין בבית המשפט האזרחי.
2. כל מחלוקת לגבי מילוי ההתחייבות הנ"ל, ישמש בית דין רבני אורתודוקסי כבורר. החלטת הבורר היא סופית, ללא ערעור.
3. כל צד מכיר בעובדה שלפי ההלכה, ללא גט יהיה כל אחד מהם מנוע מלהתחתן שנית. כמו כן הם מכירים בכך שנוק כזה לא ניתן להעריך מבחינה כספית. לכן יהיה הבורר רשאי לחייב כל צד שאינו ממלא אחר פסק דינו בסכום של \$250 ליום, עד למלוי התנאים.
4. סמכות הבורר, במסגרת הסכם זה, מוגבלת לקביעתו האם הנישואין הופקעו בהתאם להלכה. באם לא, הבורר יקבע אילו צעדים נחוצים בכדי לסיים את הנישואין.
5. כל ההתחייבויות הנ"ל הן בתוספת להתחייבויות בכתובה.

החידוש בהסכם זה הוא ההגבלה המפורשת בסמכות בית הדין הרבני בשבתו כבורר. הצדדים מסכימים למעשה כי לא יוכל לדון בענייני רכוש או ילדים. טווח הדיון הוא צר ביותר. בית הדין יוכל רק לקבוע האם סודר גט כהלכה, ויוכל להורות לצדדים איך לפעול כדי לסדר את הגט. אם צד אחד לא ישתף פעולה - יוכל בית הדין לחייב אותו בסכום כסף, אך אין לבית הדין רשות לדון מעבר לעניינים אלה. הגבלת הסמכות של בית הדין היא שיטה אלגנטית למניעת נצול בית הדין על ידי הסרבן מאוחר יותר. במקרה שלבית הדין, בשבתו כבורר, ישנה סמכות לקבוע בענייני רכוש - הוא ירגיש את עצמו חפשי "לקנות" את הגט בכסף של המסורב/ת. הוא אפילו יהיה משוכנע שקביעה זו היא לטובת המסורב/ת. מרדכי טנדלר מנע את היווצרות האפשרות הזאת בהגבילו את סמכות בית הדין לענין הטכני בלבד. הרב טנדלר מחתים זוגות על שלושה הסכמים: הכתובה של הרב משה טנדלר, ההסכם שלו והסכם קדם הנישואין של ה-Rabbinical Council of America⁵⁹.

הסכם חשוב אחר בו משתמשים בארה"ב הוא הסכם קדם הנישואין של ה-Rabbinical Council of America⁶⁰. הסכם זה הובא בפני כמה מגדולי הדיינים על ידי הרב מרדכי וויליג בחודש שבט תשנ"ב. הרבנים, מישראל ומחו"ל, אשר הביעו את הסכמתם בחתימה על נוסח ההסכם, היו (בסדר אלף-בית): הרב זלמן נחמיה גולדברג, הרב עובדיה יוסף, הרב יצחק ליבעס, הרב חיים ג. צימבליסט, הרב גדליה דוב שווארץ.⁶¹ ביוני 1993 התקבלה ההחלטה באסיפת ה-RCA, לדרוש מזוגות הנשאים לחתום על ההסכם וההחלטה התקבלה שוב כעבור

59 כך סיפר לי הרב מרדכי טנדלר בשיחה טלפונית בתאריך 1/12/2000. הוא המשיך לספר שבמקרה אחד של בני זוג שחתמו לפני נישואיהם, ולאחר מכן הסתככו, האיש דרש \$1,000,000 עבור הגט.

60 הרב טנדלר הזכיר לו שבהיותו חתן הוא חתם על ההסכמים אשר יש להם תוקף משפטי. תוך שעה האיש מסר את הגט לאשה. הסכם זה מבוסס על ההסכם המוזכר בעתון Hamevaser בשנת 1983. ראה הערה מס' 53.

61 The Prenuptial Agreement, Halakhic and Pastoral Considerations, (ed. B Herring & k.Auman), New Jersey 1996, p. 19; <http://www.orthodoacacus.org/prenup>

חשיבותו של הסכם זה מתבטאת גם בעצם העובדה שזאת ההצעה הראשונה והיחידה נכון לפברואר 2001, שקבלה את הסכמתם של שלושה מחשובי דייני מדינת ישראל: הרב זלמן נחמיה גולדברג,

הרב עובדיה יוסף והרב חיים ג. צימבליסט. ברם, בכנס שנערך בכולל גרוס בירושלים, בחסות המשותפת של ארגון בוגרי ישיבה אוניברסיטה בישראל ומועצת רבני ישראל הצעיר בישראל בינואר 1997, בנושא "חווה טרום-נישואין והשלכותיו בחברה", הרב זלמן נחמיה גולדברג הבהיר שהסכם זה מתבטאת גם בעצם העובדה שזאת ההצעה הראשונה, והיחידה נכון לפברואר 2001, שקבלה את הסכמתם של שלושה מחשובי דייני מדינת ישראל: הרב זלמן נחמיה גולדברג, הרב עובדיה יוסף והרב חיים ג. ומועצת רבני ישראל הצעיר בישראל בינואר 1997, בנושא "חווה טרום-נישואין והשלכותיו בחברה", הרב זלמן נחמיה גולדברג הבהיר שהסכם זה "טוב לחוץ לארץ".

שנה. 62 כעבור כמעט שבע שנים, בחודש פברואר 2000, התפרסם "קול קורא" לרבנים ותלמידיהם, על ידי אחד-עשר ראשי ישיבה של ישיבה אוניברסיטה, להחתים זוגות על ההסכם. 63 להלן נוסח ההסכם: 64

חתימת ידי תעיד עלי כמאה עדים שהתחייבתי בקגא"ס 65 לזו ולפרנס את אישתי מרת _____ כהלכות גוברין יהודיאין דזנים ומפרנסים נשותיהן בקושטא. ואם ח"ו לא מיתדר לנו לקבוע דירתנו הקבועה ביחד בדירה אחת מאיזה טעם שיהיה, אני מתחייב לה מעכשיו סך _____ דולר ליום עבור מזונותיה ופרנסתה כל זמן היותנו נשואים כדת משה וישראל. וחייב מזונות ופרנסה בסך הנ"ל יהיה בתוקפו גם אם לאשתי פרנסה ו/או הכנסה ממקור אחר. ואני מוחל לה כל הזכויות והחייבים שזוכה בהם אדם כשנושא אשה מתשמיש ומעשי ידיה בזמן שחייבי הנ"ל בתופו. אולם אם אומין אותה לדין תורה בנידון הפירוד בבית הדין וב"ד יפסוק עליה שהיא לא צאית דינא בענין הפירוד, הן משום שתסרב להופיע לדין תורה, והן אם תבא לב"ד והב"ד יפסקו בינינו ואני אהיה מוכן לקיים פסק או הצעת הב"ד, יפסק חיובי זה. ואני מודה שהתחייבות בשטר זה נעתבה בקניין המועיל בדין תורה וכחומר כל השטרות בבית דין חשוב והתנאים נעשו כחומר כל התנאים. ולראיה באתי על החתום ב _____ ימים לחדש _____ שנת תש _____ פה _____ והכל שריר וקים. נאום _____ 66.

הסכם זה משתמש במנגנון שלום מזונות. 67 הוא מבוסס על עקרון שלום מזונות לאשה על ידי האיש, 68 בעוד הוא מוחל לה על חובותיה כלפיו. 69 חיוב זה תקף כל זמן היותם נשואים כדת משה וישראל. יסוד החיוב של מזונות הוא שהאשה מעוכבת להנשא מחמתו. 70 אלו היתה

62 'The Prenuptial Agreement', Halakhic and Pastoral Considerations, שם עמ' 21.

63 פורסם בעיתון The Jewish press, בתאריך 25.2.2000, עמ' 28.

64 'The Prenuptial Agreement', Halakhic and Pastoral Considerations, שם עמ' 54.

65 בקנין גמור גב סודר.

66 ההדגשה שלי - ר.ל.

67 יהודה דוד בלייך, במאמרו "הצעה לפתרון בעיית בעל המסרב לגרש", אור המזרח, לח (א) תשרי

תש"נ), עמ' 57-78, מותח בקורת על הסכם זה ומסיק: "הרי נמצא ששטר התחייבות זה יש בו משום איוס והפחדה לאנוף את הבעל לגרש שלא כדין". כמו כן הוא מערער על נוסח דומה אשר הציע הרב זלמן נחמיה גולדברג שהתפרסם במוריה, שנה שש עשרה, ג-ד (קפג-קפד) (אייר תשמ"ח), עמ' פא.

68 שמוש במנגנון ממוני אחר נדון על ידי פרופ' הווארד גליקשטיין, בסימפוזיון בטורו קולדגי בשנת 1997, בו סיקר את השיטות

בענין אונס לגט על ידי מניעת החוקת האיש ברכושו ראה: Glickstein, Howard, "Responsa Literature and Commentary

Forcing a Husband to Grant his Wife A Jewish Divorce By Withholding his Property", Jewish Law Report, (December 1997), pp. 37-52.

69 להצעה ברוח זו של התחייבות במזונות, ראה בלייך, יהודה דוד "הצעה לפתרון בעיית בעל המסרב לגרש" אור המזרח, לח (א),

תשרי תש"נ, עמ' 57-78; Bleich, J. David, "Modern Day Agunot;

A Proposed Remedy", The Jewish Law Annual, Vol. IV (1981), pp. 139-154.

70 כך הסביר הרב בצלאל זולטי בתשובתו מכ"ז תשרי תשמ"ז, לרב אבנר וייס מריברדיל, ניו יורק. התשובה בשלמותה מובאת בספרו של Riskin, Shlomo, Women and Jewish Divorce: The Rebellious Wife, the Agunah and the Right of Women to Initiate Divorce in Jewish Law. A Halakhic Solution., New Jersey 5788/1989.

ריסקין גם מציע הצעתו ברוח זו בעמ' 140 בספרו. ראה גם הרצוג, י"א הלוי, תחוקה לישראל

על פי התורה, כך נ' תשמ"י, עמ' 200-209; רדצ'סודרפר, דניאל, "דיני גירושין והפרדה - דרכים לכפית הגירושין", כתלנו יג

(תשנ), עמ' 314-324 בפרק 5.

האשה פנויה להנשא לאחר, היא היתה מקבלת את מזונותיה מהאיש החדש. כל זמן נישואיה לאיש הנוכחי, הוא זה שחייב במזונותיה. זאת אומרת, עם גירושין הלכתיים, פג תוקף ההתחייבות ההלכתית. התחייבות זו היא ממונית בלבד.⁷¹ התחייבות האיש חלה בתנאי שהאשה מצייתת להחלטת בית הדין והאיש אינו מציית. כלומר, אם בית הדין ממליץ על גירושין והאשה מוכנה אבל האיש מסרב לגרש, אזי הסכום הנקוב בדולרים יעבור אליה יום יום עד שיגרשה. אבל אם בית הדין פוסק שלום בית והאשה מסרבת לחזור לשלום בית, אז אין חיוב על האיש. בזמן חתימת ההסכם בני הזוג ממנים את בית הדין אשר ידון במקרה הצורך.⁷² לאותו בית דין ניתן שיקול דעת מלא בכל מה שקשור לפירוד.

בתאריך ז' שבט תשנ"ז (15.1.97) התקיים כנס בנושא "חווה טרום-נישואין והשלכותיו בחברה" במכון גרוס בירושלים.⁷³ באותו מעמד, הרב מרדכי וויליג דווח שב-60% מהזוגות הנשאים על ידי רב שהוא חבר ב-RCA החתן חותם על ההסכם שלהם. הוא סיפר שעדיין לא הגיעו לבית הדין בני זוג להתדיין על הסכם זה; הגירושים שהתנהלו בו בני זוג אשר אכן חתמו, התנהלו בשקט והסתיימו במהירות. הרב וויליג ציין כי לא רק שההסכם השפיע על גירושין שקטים, אלא הוא גם בסיס לכבוד הדדי לבניית היחסים בין החתן והכלה. נכון לנובמבר 2000, הגיעו לבית דין דאמריקא, שהוא בית הדין של ה-RCA, קרוב לחמישה עשר זוגות אשר חתמו בזמנם על הסכם קדם הנישואין הנ"ל.⁷⁴ לדברי מנהל אותו בית דין, הרב יונה רייס, כולם התגרשו במהירות ובשקט. חשוב לציין שבכל מקרה של בני זוג אשר חתמו על ההסכם הנ"ל, ואחד הצדדים בקש גט, הגט נמסר לפני תום הליכי הגירושין בבית משפט אזרחי. על ידי כך השיגו רבני ארה"ב את יעדם למנוע מבני זוג להתגרש אזרחית ללא גט הלכתי, אצל אותם זוגות אשר חותמים על ההסכם.

אפילו בהסתכלות שטחית בהסכמים הנמצאים בשימוש בארה"ב,⁷⁵ מבחינים במאמץ של המוסדות הרבניים באותה מדינה להתמודד עם בעית מסורבות הגט והעגונות. מאמץ זה אכן נשא פרי. השימוש בהסכם קדם נישואין כשטר הבא להגן על האשה, הוא אחת מדרכי ההתמודדות עם תופעת סרוב הגט. כפי שמצאו חכמים בדורות עברו, השטר הוא כלי שאפשר דרכו לטפל בבעיה על בסיס הלכתי.

71 בחיוב כגון זה של מזונות אין בעיות של קנס, אסמכתא, או גט מעושה.

72 בני הזוג חותמים על שטר בוררות באנגלית לפי חוקי המדינה בה הם גרים, בכדי להעיק לבית הדין הרבני סמכות משפטית, בניבוי מערכת המשפט האזרחי.

ראה The Prenuptial Agreement, Halakhic and Pastoral Considerations, עמ' 49.

73 הכנס היה בחסות המשותפת של ארגון בוגרי ישיבה אוניברסיטה בישראל ומועצת רבני ישראל הצעיר בישראל.

74 על פי מכתב אלי מהרב יונה רייס, מנהל בית הדין דאמריקא, מתאריך 14/11/2000 הוא גם ציין שישנה אפשרות, כגון מזונות ילדים, או ענייני החזקת ילדים ובקורים. נקודה מעניינת נופת היא שבית הדין מציע לזוגות שלמש בית הדין. יש לזכור שהזוגות אינם חותמים בפני בית הדין, אלא חותמים בפני רבם ועורכי דין.

75 פרופ' מיכאל ברויד, בסוף מאמרו המקיף את הנושא, שטרם פורסם, מדגים שבעה מודלים של הסכמים. ראה Michael J.

Broyde, "Marriage, Divorce, and the Abandoned Wife in

Jewish Law: A Conceptual Understanding of the Agunah Problems in America", 1999, Unpublished.

Tables Summarizing the Law in the Fifty States
Chart 4
Grounds for Divorce and Residency Requirements⁷⁶

STATE	No Fault Sole Ground	No Fault Added to Traditional	Incomp atibility	Living Separate and Apart	Judicial Separation	Durational Requirements
Alabama		x	x	2 years	x	6 months
Alaska		x	x		x	30 days
Arizona	x	x			x	90 days
Arkansas		x		18 months	x	60 days
California	x				x	6 months
Colorado	x				x	90 days
Connecticut		x		18 months	x	1 year
Delaware	x			6 months	x	6 months
District of Columbia	x			1 year	x	6 months
Florida	x					6 months
Georgia		x				6 months
Hawaii	x			2 years	x	6 months
Idaho		x			x	6 months
Illinois		x		2 years	x	6 weeks
Indiana		x			x	90 days
Iowa	x				x	1 year
Kansas		x	x		x	60 days
Kentucky	x			60 days	x	180 days
Louisiana		x ¹			x	6 months
Maine		x		6 months	x	6 months
Maryland		x			x	1 year
Massachusetts		x		2 years	x	None
Michigan	x				x	6 months
Minnesota	x				x	180 days
Mississippi		x		60 days	x	6 months
Missouri		x		1-2 years	x	90 days
Montana	x		x	180 days	x	90 days
Nebraska	x				x	1 year
Nevada			x	1 year	x	6 weeks

Family Law Quarterly, Vol. 30, No. 4, Winter 1997. 76

New Hampshire		x		2 years		1 year
New Jersey		x		18 months		1 year
New Mexico		x	x		x	6 months
New York		x		1 year	x	1 year
North Carolina		x		1 year	x	6 months
North Dakota		x			x	6 months
Ohio		x	x	1 year		6 months
Oklahoma			x		x	10/90 days
Oregon	x				x	6 months
Pennsylvania		x		2 years		6 months
Rhode Island		x		3 years		1 year
South Carolina		x		1 year	x	3 months (both residents)
South Dakota		x			x	None
Tennessee		x		2 year	x	6 months
Texas		x		3 year		6 months
Utah		x		3 year		90 days
Vermont		x		6 months		6 months
Virginia		x		1 year		6 months
Washington	x					1 year
West Virginia		x		1 year	x	1 year
Wisconsin	x					6 months
Wyoming		x ³	x ⁴			60 days

1. Covenant marriage statutes establish specific grounds for divorce for covenant marriages.
2. Two years for covenant marriages.
3. "Aggrieved party" included.
4. Irreconcilable differences.